

“Versterking van een nieuw toekomstperspectief voor de agrarische sector”

Belang van Landbouw

Groningen is een agrarische provincie: 78 % van het grondoppervlak is in gebruik als landbouwgrond, voornamelijk akkerbouw en melkveehouderij. De landbouwsector heeft voor een groot deel de in Groningen voorkomende karakteristieke landschappen gevormd en is één van de belangrijkste en grootste economische pijlers van de provincie. De structuur en grootte van deze gezinsbedrijven is voor Nederlandse begrippen uitstekend te noemen en hun internationale concurrentiepositie is goed. Het Groninger gasveld bestaat hiermee voor een groot deel uit agrarische bouwpercelen (met daarop gebouwen) en landbouwgronden (cultuurgrond).

Ontwikkelingsperspectief landbouwsector

Ontwikkelingsperspectief van bedrijven is afhankelijk van (externe) kansen en bedreigingen en (interne) sterktes en zwaktes. De door de gaswinning ontstane gevolgen kan effect hebben op de kwaliteit en prijs van de productiefactoren gebouwen en (eventueel) de cultuurgrond.

Gaswinning en schadeherstel

De gaswinning kan schade veroorzaken aan het agrarisch vastgoed. De NAM is in het kader van BW 6:177 aansprakelijk voor vergoeding van schade als gevolg van aardbevingen. In het kader van haar verantwoordelijkheid is daar recentelijk (vanuit het veiligheidsaspect) preventief versterken van woningen bij gekomen.

Functionele landbouwobjecten

Binnen de rode contourlijn zijn er 4.640 objecten (boerderijen, kelders, opstallen, schuren) gesitueerd op 1.650 functionele agrarische bedrijven. Van de 1.650 bedrijven zijn er 1.280 van het Groninger schuur type (kop-romp) en binnen de 1.280 zijn er ongeveer 900 ouder dan 1950. Daarnaast zijn er nog ca. 650 woonboerderijen die bewoond worden door particulieren waarvan de functionaliteit wonen is. LTO Noord richt zich op de 1.650 agrarische bedrijven.

Landbouw en NAM : segmentanalyse en aanpak (2015)

Via een enquête onder 700 leden van LTO Noord in het bevingsgebied zijn de gevolgen van de gaswinning voor de landbouw geïnventariseerd. Organisatorisch heeft bij NAM de formatie van een agro-team plaatsgevonden die zich specifiek richt op agrarische zaken rondom de gevolgen van de gaswinning. Met de inventarisatie uit de enquête hebben zijn het agro-team en LTO Noord begin 2015 gestart met het formuleren van de landbouwopgaven in een plan van aanpak met 10 thema's die zijn/worden uitgewerkt in een regeling of programma. Met elkaar worden problemen verkent en wordt samen naar oplossingen gezocht.

Thema's plan van aanpak

1 : schade (vergoeding/herstel)	6 : verduurzaming landbouwsector (waardevermeerdering)
2 : bouwkundig versterken	7 : ruimtelijke ordening (verbinding privaat-publiekrecht)
3 : programma Groninger schuren (schadeherstel of nieuwbouw)	8 : regeling mestkelders
4 : waardedalingregeling voor agrarische bedrijfspanden	9 : drainage
5 : aardbevingsbestendiger nieuwbouw	10 : lokale maaiveld daling

Integrale aanpak met toekomstperspectief

De regelingen en programma's zijn voor de landbouwsector essentieel voor een integrale benadering en afhandeling van de agrarische schademeldingen en om een bijdrage te leveren aan een toekomstbestendige agrarische sector.

Uitvoering (2016 en verder)

Privaat (LTO Noord-NAM)

De thema's die worden uitgewerkt tot programma's en regelingen bieden de beleidskaders voor de uitvoerende partijen. Indien schade door bevingen wordt veroorzaakt ontstaat een juridische aansprakelijkheid om die schade te vergoeden en/of te herstellen, hierbij horen de thema's 1,2,3 (gedeeltelijk) en 4. Daarnaast heeft de NAM aangegeven te willen faciliteren op de thema's 5 en 6. De thema's 8,9 en 10 zijn in onderzoek en zullen indien er sprake is van schade gerelateerd aan aardbevingen gaan vallen onder "schade" en toegevoegd worden aan de thema's 1,2,3 en 4. Indien na onderzoek blijkt dat er voorlopig of helemaal geen relatie is met schade en aardbevingen zullen onderwerpen niet meer worden opgepakt.

Publiek

Thema 7 ruimtelijke ordening is het publiek domein van provincies en gemeenten. Daar de twee private partijen NAM en LTO Noord de thema's tot programma's hebben uitgewerkt komen ondernemers bij de uitvoering van de programma's (b.v. bij verbouw of nieuwbouw) in aanraking met het publieke domein.

Verbinding privaat-publiek via NCG

Het agroteam en LTO Noord werken momenteel intensief samen met de teamleden van de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) om tot een goede verbinding met het publieke domein (provincie/gemeenten) te komen. Daarbij gaat het om b.v. planologische regels, welstand, bouwkundig versterken, cultuurhistorie en vergunningprocedures.

Aandachtspunten gaswinningsbesluit

- **Goede aansluiting van beleidskaders bij/en voldoende financiële middelen (m.n. thema 3)**
Voor zowel LTO Noord als NAM is het van belang dat de beleidskaders van de regelingen en programma's en de daarbij behorende financiële middelen goed op elkaar aansluiten, er voldoende financiële middelen zijn en dat de middelen voor de uitvoering van de regelingen en programma's geborgd/gereserveerd worden. Hierboven is de juridische aansprakelijkheid vanuit schade geschetst. Hiervoor zijn/worden (schade) regelingen opgesteld. De NAM heeft aangegeven daarnaast bepaalde thema's te willen faciliteren en daarnaast aangegeven o.b.v. de maatschappelijke verantwoordelijkheid om -samen met andere stakeholders- in redelijkheid een bijdrage te leveren aan een toekomstbestendige agrarische sector. Omdat de reguliere schademethodiek bij agrarische bedrijfsgebouwen soms onvoldoende doelmatig is, complex is, een verhoogt financiële risico met zich mee kan brengen en de verduurzaming van landbouwsector tegenwerkt hebben LTO Noord en agro-team het programma Groninger schuren ontwikkeld. De uitdaging hierbij is om de wens tot aardbevingsbestendiger nieuwbouw, bouwkundig versterken, schadeherstel, herhalingskans, asbest en de eigen investering van de ondernemer te koppelen/stapelen en behoud van de ruimtelijke uitstraling en/of cultuurhistorie aan elkaar te verbinden.

LTO Noord verzoekt het Ministerie van EZ om voor het programma Groninger schuren naast de NAM (aansprakelijkheid vanuit schade) het eigenaarschap en financiering van het programma Groninger schuren bij meerdere stakeholders vast te leggen en voor het onderdeel asbest financiële middelen te reserveren en te borgen. Het gaat hierbij om een bedrag van tussen de 1,5 en 2,0 miljoen euro voor de boerderijen in het gaswinningsgebied.

- **Faciliteren van een investeringsregeling**

Er zijn situaties waarbij een ondernemer na vaststelling van een erkende schade besluit zijn gebouw niet te herstellen maar aardbevingsbestendig nieuw te willen bouwen. Een afweging kan zijn dat het schadeherstel van een ouder gebouw niet opweegt tegen een onvoldoende functionaliteit en doelmatigheid van dit gebouw (bedrijfseconomische component) en vaak afgeschreven fiscale levensduur. Voor die casussen is de ontwikkeling van het programma Groninger opgezet. Als een ondernemer besluit nieuw te bouwen zal een financieringsaanvraag bij de bank volgen. Een deel van de financiering zal komen uit het bedrag voor schade(herstel) en een andere deel uit bancaire financiering. LTO Noord pleit voor een derde vorm van financiering. Hierbij ontstaat een passend instrumentarium en mix voor financieringen. Investerings (b.v. via nieuwbouw) en een passend instrumentarium voor het gebied zijn essentieel en zorgen voor een blijvend toekomstperspectief.

LTO Noord pleit ervoor dat het Ministerie van EZ de mogelijkheden voor een investeringsregeling voor (agrarische) bedrijven in het aardbevingsgebied uitwerkt waarbij het Ministerie van Financiën de regeling kan faciliteren. Als voorbeeld kan hierbij gedacht worden aan een in de landbouw bekende financieringsvorm van een ruilverkavelingsfonds. Hierbij leent de overheid geld aan de ondernemer waarbij de ondernemer de lening in een periode van 30 jaar tegen gunstige rentetarieven terugbetaald (via de belastingdienst). Het moment hiervoor is goed omdat de overheid thans goedkoop geld kan lenen.

- **Waardevermeerderingsregeling (voldoende financiële middelen beschikbaar houden)**

Huiseigenaren in de provincie Groningen met een aardbevingsschade van minimaal 1.000 euro kunnen een aanvraag voor de Tijdelijke Regeling Waardevermeerdering (WVM) indienen bij het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN). De regeling is bedoeld om woningen met aardbevingsschade te verduurzamen. De premie van de WVM kan oplopen tot 4.000 euro. Bij een erkende A of B schade kan tot 1 maand na de erkenning van de schade door het Centrum voor veilig wonen (CvW) of NAM hiervoor bij het samenwerkingsverband Noord-Nederland nog een aanvraag worden ingediend. De doorlooptijd van een schademelding tot de erkenning van een A of B schade kan in de praktijk door verschillende oorzaken vertraging kan oplopen. Binnenkort zal het subsidieplafond voor deze regeling waarschijnlijk worden vastgesteld op 125 miljoen euro. Aan aanvragen is voor einde 2015 reeds voor 103 miljoen euro ingediend. Er resteert dan nog (slechts) 22 miljoen euro.

LTO Noord pleit voor continuering van de regeling waardevermeerdering en verzoekt het Ministerie van EZ voldoende toekomstige financiële middelen te reserveren voor degene die in 2015 schade heeft gemeld en in 2016 of 2017 een beslissing ontvangt over een erkende A of B schade. Daarnaast verzoekt LTO Noord het Ministerie van EZ voldoende financiële middelen te reserveren of reeds gereserveerde middelen te bestemmen zodat het bedrijfsgedeelte (daken) kunnen worden benut voor zonnepanelen (in het kader van koppelkansen ten aanzien van duurzaamheid). In het algemeen is het voor landbouw belangrijk mee te draaien in duurzaamheidsprojecten in de provincie t.a.v. de opwekking van energie via zon maar ook b.v. via mono-vergisting en (kleinere) windmolens.

- **Versterkingsopgave (bouwkundig versterken)**

Uit de onderzoeken van de NAM blijkt dat een versterkingsopgave noodzakelijk is. Bij de berekening is uitgegaan van 60 verschillende typen Groningse gebouwen. Over de kwetsbaarheid van agrarische bedrijfsgebouwen en aardbevingsbestendige nieuwbouw bestaat nog onzekerheid. Arup heeft voor de meest voorkomende woningtypen onderzocht in welke mate ze bestand zijn tegen aardbevingen. Voor boerderijen en andere agrarische opstallen is dat (nog) niet gebeurd, ook nog niet voor het woongedeelte van een boerderij.

Woongedeelte boerderij

Het woongedeelte van een boerderij kan (vanwege functie en verblijftijd) vallen onder het programma van bouwkundig versterken echter is dit nog niet onderzocht.

LTO Noord verzoekt het Ministerie van EZ op korte termijn onderzoek/inventarisatie te doen naar het woongedeelte van boerderijen.

Bedrijfs gedeelte boerderij

Met betrekking tot bouwkundig versterken en veiligheid speelt het aspect dat in de NPR het bedrijfs gedeelte van een boerderij voor het programma bouwkundig versterken - vanwege de relatief lage risico's (functie en verblijftijd) een lage prioritering heeft. Echter er zijn bedrijfsgebouwen waarin werkzaamheden plaatsvinden (b.v. bij het in de winter door mensen sorteren en opslaan van pootaardappelen) waarbij de verblijftijd nagenoeg gelijk is aan het woongedeelte.

LTO Noord verzoekt het Ministerie van EZ voor agrarische bedrijfsgebouwen waarbij de verblijftijd (nagenoeg) gelijk is aan die van het woongedeelte dezelfde prioriteit te hanteren als het gaat om de versterkingsopgave.

- **Bouwkundige ontwerpen gericht op het voorkomen van herhalingschade**

Landbouwers hebben behoefte aan adviezen over aardbevingsbestendig nieuwbouw en verbouw. Voor de nieuwbouwregeling worden nieuwe agrarische gebouwen getoetst aan de NPR. De NPR gaat uit van het grensniveau 'near collapse' (waarbij een gebouw nog nét niet mag instorten en men nog net veilig kan wegkomen) biedt de landbouwsector geen toekomstperspectief. Nieuwe agrarische gebouwen zijn en worden door constructiebedrijven ontworpen op windkracht 12, met deze norm zal een gebouw niet snel instorten en speelt het veiligheidsaspect (near collapse) een geringere rol. Dit geldt niet voor de oudere agrarische gebouwen. Agrariërs willen bij nieuwbouwplannen en andere investeringen de zekerheid dat aardbevingen geen nieuwe schade veroorzaken en zolang zij die zekerheid niet hebben stellen ze investeringsbeslissingen uit, wat nadelig is voor de ontwikkeling van de agrarische sector en de hieraan gekoppelde (locale) economie. Grontmij en Rombou gaan in opdracht van de NAM de kwetsbare plekken van vijf agrarische gebouwtypen in kaart te brengen. Op basis hiervan kunnen constructies worden ontwikkeld voor aardbevingsbestendige nieuwbouw gericht op het voorkomen van herhalingschade. De sector wenst een nieuwe aardbevingsbestendiger adviesnorm voor een bouwmethode die niet uitgaat van een minimale norm (near collapse) maar van een norm waarbij constructies worden ontwikkeld die schade en vervolgschade van aardbevingen zoveel als mogelijk voorkomen.

LTO Noord verzoekt het Ministerie van EZ financiële middelen beschikbaar te stellen voor blijvend onderzoek naar een adviesnorm voor bouwkundige ontwerpen gericht op het voorkomen van herhalingschade.

- **Kennis en ervaring behouden**

Bij het verkennen van problemen en het samen zoeken naar oplossingen is het belangrijk om zelf vanuit de organisatie te investeren in kennis, ervaring en betrokkenheid. LTO Noord doet dat zowel bestuurlijk als vanuit de werkorganisatie. Daarnaast investeert LTO Noord via een werkgroep en klankbordgroep om verbinding en terugkoppeling met de praktijk en haar leden tot stand te brengen en te houden. Bij het inhuren van externe expertise is het essentieel dat deze aansluit bij de specifieke wensen van de doelgroep. Het is altijd goed om figuurlijk het “boerenverstand” te gebruiken in processen maar in het geval van landbouw is het letterlijk van toepassing geweest door de oprichting van een agro-team. Begin 2015 hebben LTO Noord en agro-team zicht op de ambities en knelpunten gekregen, hiermee is een richting uitgezet voor een aanpak die aansluit bij de sector landbouw. Zo zijn vooraf de ambities vastgesteld en de condities voor samenwerking besproken zoals belangen, relatie, organisatievorm en proces. Voor de continuïteit is het van belang dat kennis en ervaring behouden blijft en niet naar buiten loopt maar verankerd blijft.

LTO Noord verzoekt het Ministerie van EZ om handhaving van het agro-team ((inclusief de mogelijkheid voor het(periodiek) inhuren van externe partijen zoals de Grontmij en Rombou)) en hiervoor financiële middelen te reserveren. Dit om blijvende aandacht te houden voor de continuïteit van kennis en ervaring (zowel inhoudelijk als procesmatig) bij de uitwerking van de landbouwopgaven en (beleidsmatige) uitvoering van de programma's.

- **Aanvullend onderzoek met TILT monitoren**

Bij leden van LTO Noord (Groningen) bestaat de behoefte aan een vaststelling van de (in)directe oorzaken van ontstane schades aan onroerende goederen. Deze oorzaken kunnen te maken hebben met temperatuur-/weersinvloeden, maar ook met zettingen, bodembewegingen en grondwaterstanden. LTO Noord heeft hiervoor met ingenieursbureau Tebodin en Stabialert een kort plan van aanpak ten aanzien van een aanvullend monitoringsprogramma samengesteld.

Opbouw van kennis

Agrariërs zijn geïnteresseerd in de kracht van een beving en de mogelijke schade die ze kunnen veroorzaken en willen graag inzicht hoe een bepaald oordeel ten aanzien van schade tot stand gekomen is. Er is een techniek die dit inzicht in een oordeel kan bieden. Burgers bevinden zich op het kantelpunt dat ze naast de analyse van deskundigen ook graag een eigen oordeel naast die van deskundigen willen kunnen leggen. Metingen die toegankelijk zijn voor meerdere partijen en door meerdere partijen gedeeld worden kunnen dat evenwicht tussen beide oordelen in balans brengen.

Causaliteit heeft te maken met oorzaak en gevolg. Schade kan verschillende oorzaken hebben. TILT monitoren meten naast de grondversnelling de scheefstand op een bepaalde locatie. Ze kunnen ons op weg helpen om ervaringen en kennis op te doen om een eventuele causaliteit te vermoeden of (in een later stadium) te bevestigen. De kennis die wordt opgedaan kan worden gebruikt voor een (eventuele) bijstelling van de bouwnormen waarbij rekening gehouden kan worden met de ondergrond als het gaat om de mate van aardbevingsbestendigheid (zowel bij versterkende nieuwbouw als herstel van schade bij bestaande bouw).

Provincie Groningen / Rabobank

Steeds meer organisaties tonen interesse in TILT-monitoren. Zo heeft Gedeputeerde Staten van Groningen recentelijk een brief aan Provinciale Staten geschreven onder welke voorwaarden ze initiatieven wil ondersteunen met betrekking tot een monitoring van de gaswinning, een belangrijk criterium is dat het initiatief aanvullend op de meetnetten van NAM en KNMI dient te zijn en niet concurrerend. Daarnaast constateert LTO Noord dat banken geïnteresseerd zijn in risico analyses of de investeringen bij klanten en de daarbij behorende aflossingen en afschrijvingen gelijke pas houden met de waarde van het onderpand op langere termijn in relatie tot schade aan het pand door bevingen. TILT-monitoren zijn geschikt om deze risicoanalyse te ondersteunen.

Voortzetting onderzoeksprogramma

De NAM zet de uitvoering van een onderzoeksprogramma voort en nieuwe onderzoeksresultaten hebben geleid tot het Wijzigingsbesluit en zijn de opmaat naar het winningsplan 2016. Ter verdere uitvoering van het "Study and Data Acquisition Plan" en conform de voorschriften 4 en 6 van het instemmingsbesluit, heeft de NAM in de afgelopen periode, samen met internationale experts, nader onderzoek verricht naar de relatie tussen oorzaak (de seismische dreiging) en het gevolg (de seismische risico's) van aardbevingen. Deze onderzoeken dragen er toe bij nadere maatregelen in te zetten om de oorzaken van aardbevingen te beperken en de mogelijke gevolgen voor de periode na 2016 te beperken. Het volledige onderzoeksprogramma, dat in 2015 is aangevangen, zal tot 1 juli 2016 circa 100 miljoen euro kosten.

Brief NAM aan SodM (2013)

In de brief van de NAM aan het SodM van 21 januari 2013 schrijft de NAM bij C3 "voorkomen van schade" bij lid 5 " Het installeren van tiltmeters/versnellingsmeters op referentiegebouwen: Afgerond Q2 2013 (ook opgenomen in het "Study and Data Acquisition Plan for Groningen Seismicity").

De wens van LTO Noord is om kennis en ervaringen op te bouwen rondom causaliteit (los van wat de oorzaak ook kan/mag zijn) en vraagt het Ministerie van EZ een aanvullend meetnet met TILT-monitoren op te zetten. Het voorstel van LTO Noord met Tebodin en Stabilalert kan - als het gaat om de agrarische sector -hiervan onderdeel uitmaken. Bij de opbouw van kennis zou het EPI kenniscentrum (RUG, Hanzehogeschool) ook een goede rol van betekenis kunnen spelen.

- **Winningsniveau**

De Raad van State heeft in haar uitspraak van 18 november 2015 het bestaande instemmingsbesluit met het winningsplan van NAM vernietigd en een voorlopige voorziening getroffen voor het gasjaar 2015/2016: 27 miljard m³, met ruimte voor meer productie tot 33 miljard m³ als het een relatief koud jaar wordt.

Het gasbesluit neemt de veiligheidsrisico's niet geheel weg. LTO Noord is van mening dat de productiesnelheid voor een aantal jaren significant omlaag zou moeten (het 21 bcm scenario heeft onder deskundigen draagvlak) zodat het aantal aardbevingen per jaar afneemt.